

А. А. Ярошенко

yaroshenko.aa@socosvita.kiev.ua

ORCID ID 0000-0002-0112-3112

Т. В. Семигіна

semigina.tv@socosvita.kiev.ua

ORCID ID 0000-0001-5677-1785

РОЗПІЗНАТИ НЕРІВНІСТЬ: ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Ярошенко А. А., Семигіна Т. В. Розпізнати нерівність: гендерний аналіз навчальних матеріалів у соціальній роботі. У статті здійснено огляд наявних підходів до гендерного аналізу навчальних матеріалів для використання в соціальній роботі. Відзначено, що попри активну імплементацію гендерного підходу до змісту освіти, досліджень, присвячених розгляду відтворення гендерної нерівності в посібниках і програмах для вищої освіти у сфері соціальної роботи, в Україні бракує. У статті взято до уваги розроблені українськими та закордонними дослідниками критичні рамки гендерної експертизи навчальних матеріалів із метою виявлення насадження та підтримки гендерної нерівності у завуальованій або відкритій формі. Авторка доходить висновку, що попри варіативність підходів, для викриття дискримінаційних смислів у навчальних матеріалах більшість експертів використовують методологію кількісного і якісного контент-аналізу, в межах якого прискіпливо вивчають зміст текстів і мову, композиційну будову, ілюстрації, а також характер впливу на уявлення користувачів про міжгендерні відносини. Авторка звертає увагу на те, що гендерно сліпі просвітницькі та навчальні матеріали можуть сприяти поглибленню проблем клієнтів із уразливих груп. Обґрунтовано схему здійснення гендерного аналізу навчального посібника для соціальних працівників.

Ключові слова: соціальна робота, навчальні матеріали, гендерний аналіз, антидискримінаційна експертиза, гендерна експертиза, гендерні стереотипи.

Ярошенко А. А., Семыгина Т. В. Распознать неравенство: гендерный анализ учебных материалов в социальной работе. В статье осуществлен обзор актуальных подходов к гендерному

анализу учебных материалов для использования в социальной работе. Отмечается, что несмотря на активную имплементацию гендерного подхода к содержанию образования, исследований, рассматривающих воспроизведение гендерного неравенства в учебниках и программах для высшего образования в сфере социальной работы, в Украине недостаточно. В статье приняты во внимание разработанные украинскими и зарубежными исследователями критические рамки гендерной экспертизы учебных материалов с целью выявления насаждения и поддержки гендерного неравенства в завуалированной или открытой форме. Автор приходит к заключению, что несмотря на вариативность подходов, с целью обнаружения дискриминационных смыслов в учебных материалах большинство экспертов используют методологию контент-анализа, в рамках которого тщательно изучаются содержание текстов и язык, композиционное построение, иллюстрации, а также характер влияния на представления пользователей о межгендерных отношениях. Автор обращает внимание на то, что гендерно слепые образовательные и учебные материалы могут способствовать усугублению проблем клиентов из уязвимых групп. Обосновано схему осуществления гендерного анализа учебного пособия для социальных работников.

Ключевые слова: социальная работа, учебные материалы, гендерный анализ, антидискриминационная экспертиза, гендерная экспертиза, гендерные стереотипы.

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що Україна у 2018 році посіла 65-те місце серед 149 країн, які брали участь у міжнародному дослідженні прогресу в досягненні гендерної рівності та подоланні гендерного розриву Global Gender Gap [21], актуальними залишаються питання забезпечення гендерного паритету в нашій країні та подолання гендерних стереотипів.

Наразі в Україні існує нормативна база для впровадження гендерно чутливих стратегій в освіті, яка відповідає міжнародним вимогам щодо важливості забезпечення гендерної рівності та ліквідації всіх форм дискримінації. Триває процес імплементації гендерного та недискримінаційного підходів до змісту освіти: зроблено перші кроки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2021» [11], функціонує мережа гендерних осередків у вищих навчальних закладах [13], створені робочі групи з питань політики гендерної

рівності та протидії дискримінації у сфері освіти [8], здійснюється підготовка фахівців із питань гендерної рівності та антидискримінаційна експертиза шкільних підручників тощо [4; 12]. Все це має неабияке значення для соціальної роботи, адже розпізнавання гендерованості освітнього простору й навчальних матеріалів є, за влучним висловом М. Кіммела (2003), кроком у напрямку «обнадійливої розколини» – подання образів жінок і чоловіків поза контекстом гендерної нерівності й дихотомії як «ознаки реформування та несприйняття традиційних уявлень про гендерні відмінності» [2, с. 243].

З огляду на це ваги набуває не тільки виконання соціальними працівниками своїх професійних обов'язків, а й їхня внутрішня переконаність у тому, що гендерна нерівність слугує одним із пускових механізмів процесів, що лімітують доступ жінок і дівчаток до економічних і соціальних ресурсів. Також з огляду на те, що представники обох статей мають власні обмеження й відмінні, нерідко конфліктні, погляди, потреби, інтереси та пріоритети [15], розробка проектів і втручань у соціальній роботі вимагає гендерно чутливого балансування. Тому просвітницькі та навчальні матеріали, які використовуються у соціальній роботі, повинні слугувати провідниками позиції рівності в міжгендерних відносинах.

Аналіз останніх досліджень. Репрезентації гендерних питань в українській освіті та посібниках як засобах навчання подано в працях Т. Дороніної [1], О. Луценко [3], О. Малахової [5], О. Марущенка [5], О. Плахотнік [10]; з'явилися публікації, присвячені аналізу втручань у соціальній роботі в річищі феміністичного підходу [16]. Однак брак досліджень, які б вивчали відтворення гендерної нерівності в посібниках і програмах у системі вищої освіти, зокрема в соціальній роботі як практичній галузі, може призвести до поглиблення проблем клієнтів із уразливих груп.

Соціальні працівники як агенти соціальних змін послуговуються у своїй просвітницькій роботі навчальними матеріалами, зміст та смислове навантаження яких самі по собі є втіленням певних суджень щодо гендерної рівності. На думку О. Ярської-Смирнової (2006), «від того, чи розпізнають фахівці з соціальної роботи нерівність на індивідуальному й інституційному рівні у безпосередньому взаємовідношенні з клієнтами або на структурному рівні в організаційних, соціальних і політичних стосунках, залежать перспективи антидискримінаційного

соціального обслуговування, соціальної справедливості та соціального розвитку» [18, с. 117]. З огляду на це гендерна інтеграція як включення гендерних питань до навчальних матеріалів і гендерна корекція вже наявних посібників потребують розробки рамок для аналізу їхнього змісту й підготовки аргументованих висновків.

Мета статті – розглянути підходи до гендерного аналізу навчальних матеріалів для використання в соціальній роботі й розробити схему здійснення гендерного аналізу навчального посібника. Розвідка базується на аналізі наукової літератури, соціологічних і моніторингових досліджень; нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки України (МОН України); матеріалів цільових сайтів ResearchGate, Google Scholar, Academia.edu; результатів встановлюваного пошуку Google. Хронологічними рамками пошуку визначено 2000-2019 рр. Знайдені джерела було проаналізовано щодо відповідності критеріям актуальності, наявності повнотекстової версії, опертя на первинні джерела (якщо вони самі не є такими).

Виклад основного матеріалу. Перш ніж зосередитися на гендерних стереотипах як відображенні сексизму в навчальних матеріалах, звернемось до відмінностей між антидискримінаційною експертизою і гендерною експертизою, що впливають з роз'яснення і документів МОН України [6; 7]. Антидискримінаційна експертиза є ширшим поняттям; вона спрямована на запобігання в текстовому та ілюстративному компонентах підручників дискримінаційних, у тому числі стереотипних, положень (зображень) за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками. Згідно МОН України [7], при розгляді компонентів змісту електронних версій підручників щодо їхньої відповідності антидискримінаційному підходу в освіті за ознакою гендеру були запропоновані критерії експертизи, представлені у табл. 1. За наведеними вище критеріями при аналізі стилю текстів потрібно уникати стереотипів, мови ворожнечі та дискримінаційних висловлювань, дотримуватися вимог гендерного й недискримінаційного підходів. Мова текстів та ілюстративний матеріал не повинні містити дискримінаційних смислів на кшталт нерівного ставлення до жінок.

**Критерії відповідності підручників
антидискримінаційному підходу за ознакою гендеру (МОН
України)**

Компоненти аналізу	Відповідність антидискримінаційному підходу в освіті
Стиль	Уникання стереотипів, дискримінаційних висловлювань та мови ворожнечі. Відповідність вимогам гендерного та недискримінаційного підходів.
Мова	Використання недискримінаційної та гендерно чутливої лексики: вживання фемінітивів, уникання мовного сексизму, андроцентризму і будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів. Звертання з використанням збірних іменників, описових конструкцій, паралельних форм маскулітивів і фемінітивів.
Зміст текстових та позатекстових матеріалів	<p><i>Рівномірне співвідношення жіночих і чоловічих образів: пропорційна представленість персонажів / дійових осіб за ознакою статі.</i></p> <p><i>Представлення жінок і чоловіків у нестереотипних соціальних ролях: зображення персонажів / дійових осіб обох статей у багатоманітних (за змістом та масштабом) ролях і видах діяльності, відтворення різних життєвих сценаріїв та моделей побудови партнерських відносин.</i></p> <p><i>Відсутність сегрегації й поляризації шляхом приписування жінкам і чоловікам протилежних рис, якостей та форм соціальної активності: персонажі / дійові особи обох статей не протиставляються і представлені у спільній діяльності.</i></p> <p><i>Представлення зображення людини загалом і загальнолюдських цінностей через осіб обох статей: різні образи розташовуються поруч в одному сегменті тексту чи на тому самому розвороті або можуть використовуватися окремо один від одного зі збереженням паритету кількісного представлення персонажів / дійових осіб обох статей.</i></p>

Джерело: Укладено авторкою на основі [4; 7; 12].

Вправи, завдання, ілюстрації, вміщені в підручнику, мають бути орієнтовані на формування полікультурної спрямованості, поваги до різних точок зору й уміння їх виявити, розуміння потреб і можливостей інших людей. Крім того, обов'язковим вважається використання такої лексики, яка відповідає, з одного боку, чинному законодавству, а з іншого – не входить у протиріччя з

визначеннями, прийнятими в самих уразливих групах. У підручниках неприпустиме подання інформації, яка спотворює чи породжує хибне уявлення про зміст прав людини [7].

Методика О. Луценко (2017) з гендерного аналізу шкільних підручників для використання під час підготовки бакалаврів із соціальної педагогіки [3] пропонує наступні гендерні індикатори, зорієнтовані на основні групи гендерних стереотипів (соціальні ролі, професійна діяльність і зміст праці жінок та чоловіків, фемінність / маскулінність, якості особистості тощо).

1. Частота згадувань і зображень дівчаток і хлопчиків (в ілюстраціях – особливості розміщення персонажів у просторі, а також скільки місця вони займають відносно загальної площі зображення).

2. Опис і забарвленість ситуацій, у яких зображені дівчатка й хлопчики, їхня поведінка, емоційний стан, ступінь самостійності та ініціативи.

3. Позитивні й негативні оцінки, твердження зі стереотипними висловлюваннями, якості та ролі, які приписуються дівчаткам і хлопчикам.

4. Прямі або опосередковані характеристики героїв, які відображають ставлення автора до персонажів різної статі.

5. Почуття, що виникають, та стереотипні гендерні уявлення, які формуються і закріплюються в процесі знайомства з навчальним матеріалом.

Кінцева мета такого гендерного аналізу полягає в реконструюванні стереотипів, виявленні їхніх спільних смислів та з'ясуванні, що саме актуалізується і яку виховну цінність має.

Посібники з гендерної проблематики Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) розроблено для використання співробітниками органів освіти, розробниками навчальних планів і матеріалів, а також працівниками засобів масової інформації [14; 19; 20]. Автори посібників зазначають, що освітні матеріали повинні відображати гендерно збалансований погляд на дійсність, хоча насправді в них подекуди містяться усталені стереотипні погляди на жінок і чоловіків, їхні ролі, сфери відповідальності та цінність внеску в розвиток суспільства.

В табл. 2 наведені маркери, що допомагають демаскувати насадження та підтримку гендерної нерівності в завуальованій або відкритій формі в окремо взятому навчальному матеріалі з акцентом на ролях, завданнях, обов'язках, правах і благах, як їх суспільство розподіляє між жінками й чоловіками.

**Урахування гендерних аспектів під час аналізу
навчальних
планів і матеріалів (ЮНЕСКО)**

Параметри представленості чоловіків і жінок	Приклади запитань
Частота появи в текстах та ілюстраціях.	Про кого частіше йдеться в посібниках – про чоловіків чи жінок?
Освітні цінності епізодів, у яких вони фігурують.	Якщо виокремити в посібнику ключові освітні епізоди, то на прикладі кого вони проілюстровані – жінок чи чоловіків?
Відмітні риси (професії, рід занять і поведінка).	Чи проглядається в зображенні жінок тенденція до самозаперечення, присвячення свого життя іншим, покірності та шанобливого ставлення до чоловіків?
Відображення внеску жінок у розвиток суспільства.	Чи згадані в посібнику внески жінок у сферах інтелектуальної діяльності або чи висвітлена їхня теперішня та майбутня роль у суспільстві?
Включення до списку авторів або переліку осіб, які брали участь у підготовці.	Хто є автором посібника, а також хто вказаний як редактор, художник тощо?

Джерело: Укладено авторкою на основі [14; 19].

У посібниках ЮНЕСКО окреслені параметри для виявлення, вивчення і критичного аналізу форм мислення і навчання, які зміцнюють гендерні стереотипи. Щоб визначити, чи є навчальний матеріал гендерно чутливим, автори пропонують поміркувати над низкою питань: 1) чи сприяє посібник підвищенню у жінок впевненості в собі; 2) які проблеми в посібнику є важливими для жінок (лідерство, нетрадиційні форми зайнятості, різноманітність ролей, ініціатива в управлінні власним життям, рівне партнерство з чоловіками, перегляд своїх життєвих умов); 3) наскільки зміст навчального посібника реалістичний; 4) чи зміцнює посібник гендерні стереотипи, і якщо так, то у який спосіб; 5) як зображені жінки й чоловіки (як такі, що обслуговують інших, або ж як виробники економічних благ, лідери); 6) чи відображені зміни в соціальних ролях жінок і чоловіків, і якщо так, то в яких випадках; 7) чи є ілюстрації, які зображують жінок і чоловіків привабливими, позитивними й доречними; 8) як навчальний матеріал сприяє рівноправному партнерству між жінками та чоловіками [19].

Автори звертаються до досліджень, спрямованих на викриття сексизму в підручниках, і перелічують використані в них спільні методологічні прийоми, а саме: виявлення гендерних стереотипів у вигляді спрощеного або обмеженого представлення певних характеристик, що приписують окремим особам або групам за ознакою статі; аналіз інформації за категоріями «традиційна/нетрадиційна роль», «роль із високим/низьким статусом»; використання для аналізу уривків, які містять ознаки сексизму та/або гендерні стереотипи; порівняння кількості представлених у підручнику жінок і чоловіків [20].

Для використання співробітниками Організації Об'єднаних Націй (ООН) експерти підготували «Керівництво щодо урахування гендерної специфіки в усному та письмовому мовленні» [9]. У табл. 3 представлено стратегії та прийоми, рекомендовані до застосування з метою впровадження практики викорінення гендерних стереотипів і дискримінаційних підходів відносно осіб певної статі, гендеру або гендерної ідентичності на письмі та в усних виступах.

Таблиця 3

Стратегії та прийоми урахування гендерної специфіки в усному та письмовому мовленні (ООН)

Стратегії	Прийоми
Уникати дискримінаційних висловлювань, виразів із негативним значенням і формулювань, які виявляють гендерну упередженість.	Використовувати форми звертання, займенники й закінчення слів, які відповідають гендерній ідентичності конкретних людей, про яких ідеться. Послугуватися однаковими формами звертання по відношенню до жінок і чоловіків у випадках, якщо вони згадуються послідовно. Уникати висловлювань, які вказують на гендерну упередженість або зміцнюють гендерні стереотипи.
Вказувати стать/гендер, якщо контекстуально потрібно їх підкреслити.	Застосовувати фемінітиви за винятком таких, що вживаються переважно в розмовній мові або мають значення зневажливості.
Виключати непотрібні вказівки на стать/гендер, якщо контекстуально це не має значення або навіть є небажаним.	Використовувати наступне: <ul style="list-style-type: none"> - висловлювання без гендерних маркерів (переформулювання); - збиральні іменники (гендерна нейтралізація); - форми множини; - пасивний стан і безособові конструкції; - уникнення родових форм минулого часу дієслів через заміну формами теперішнього часу.

Джерело: Укладено авторкою на основі [9].

Керівництво можна використовувати як певний орієнтир, який стисло роз'яснює можливі шляхи мовних трансформацій, адже розуміння принципу побудови гендерно чутливого тексту стає в пригоді під час експертизи вже готових навчальних матеріалів.

На пострадянському просторі одне з небагатьох досліджень із гендерної експертизи підручників, які використовують в соціальній роботі, здійснене російською соціологинею О. Ярською-Смирною (2004). Авторка використала методологію контент-аналізу для вивчення гендерних аспектів дискурсу начальної літератури з соціальної політики та соціальної роботи [17]. Увага дослідниці зосереджувалась на таких питаннях: місце гендерного підходу в навчальних курсах; контекст використання смислових вимірів гендеру; трактування гендерної термінології; віддзеркалення жіночого/чоловічого досвіду; зображення міжгендерних взаємовідносин; згадування жіночого руху й фемінізму та їхня оцінка; класифікація використання категорій гендеру й статі як виміру, змінної або методології аналізу; характеристика лексики посібників як гендерно нейтральної або сексистської; відтворення гендерних стереотипів.

Одиницями аналізу стали навчальні посібники, цілком присвячені гендерній проблематиці, а також окремі розділи або фрагменти, які висвітлюють гендерні питання. Дослідниця поділила їх на такі групи: 1) персонажі, наділені статевими ознаками; 2) експліцитні («чоловік», «він», «жінка», «вона», «гендер», «стать», «статеві відмінності», «фемінізм») і пов'язані з гендером категорії («сексуальність», «сім'я», «батьківство»), а також спрямованість соціальної політики і форми соціальної роботи, опис яких торкається тих чи інших смислових аспектів гендеру; 3) імпліцитні виміри гендеру, які включали замовчування щодо питань гендерних відмінностей, стосунків між статями, дискримінації; 4) сексистська мова, що спирається на біодетерміністські стереотипи і зображує представників однієї статі як меншовартісних і дефективних порівняно з іншою. Під час дослідження одиниці аналізу виписувалися із зазначенням контексту для того, щоб надалі приклади гендерної та сексистської мови можна було підрахувати й поділити на категорії. Після опрацювання певного видання авторка доходила висновку, чи використовувалося у ньому поняття гендеру і як саме – як змінна або як концептуальна основа стратегії розв'язання соціальних проблем. Зауважуючи, що в сучасній літературі з соціальної роботи експліцитний сексизм є досить рідкісним явищем, вона вказує, що

за таких умов неабиякого значення набуває аналіз репрезентації гендерної тематики не тільки з точки зору її наявності, а й замовчування або побіжного згадування. Останнє може свідчити про оцінювання сексизму й гендерної нерівності як незначущої проблеми в соціальній роботі, що потребує критичного перегляду.

Підсумовуючи огляд різних джерел, зазначимо, що попри варіативність підходів експерти послідовно аналізують такі складові навчальних і просвітницьких матеріалів: їхній загальний зміст і мову, композиційну будову, ілюстрації, а також виховний вплив (а саме те, які гендерні уявлення в результаті будуть сформовані в користувачів). На рис. 1 наведено зразок схеми здійснення гендерного аналізу навчального посібника, який можна назвати гендерно чутливим, з прикладом індикаторів.

Рис. 1. Схема здійснення гендерного аналізу посібника.
Джерело: побудовано авторкою.

Слід зауважити, що під час здійснення гендерного аналізу всі складові навчального матеріалу повинні бути ретельно перевірені. Може статися так, що, наприклад, текст містить толерантну лексику, фемінітиви, проте посібник проілюстрований стереотипними зображеннями. До того ж трапляється, що основний текст відповідає вимогам гендерного підходу, проте додаткові тексти (наприклад, уривки з літературних творів минулого століття), хоча і мають художню цінність, однак відображають

традиційні гендерні стереотипи. Тому робота над створенням навчальних матеріалів вимагає високого рівня гендерної компетентності від усіх членів колективу авторів і укладачів.

Висновки. Сьогодні в Україні актуальними залишаються питання забезпечення гендерної рівності та імплементації гендерного підходу до змісту освіти. Незважаючи на те, що останнім часом здійснюється підготовка експертів та проводиться антидискримінаційна експертиза підручників, все ж досліджень, присвячених виявленню гендерних стереотипів у посібниках із соціальної роботи, досі бракує. Тому вважаємо за доцільне в такій роботі звертатися до критичних рамок гендерної експертизи навчальних матеріалів, розроблених у суміжних галузях: критеріїв МОН України щодо відповідності шкільних підручників антидискримінаційному підходу, навчальних посібників структур ООН щодо урахування гендерної специфіки в письмовому й усному мовленні, методичної розробки О. Луценко (2017) для використання в системі фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів, дослідження гендерних аспектів дискурсу навчальної літератури з соціальної політики та соціальної роботи О. Ярьської-Смирнової (2004).

Огляд джерел показав, що для викриття дискримінаційних смислів, які були вербалізовані та візуалізовані в навчальних матеріалах, в пригоді стає методологія кількісного і якісного контент-аналізу. Попри розмаїтість розглянутих моделей гендерного аналізу, дослідники сходяться на тому, що скрупульозного аналізу потребують всі компоненти навчального матеріалу: зміст текстів, мова, композиційна будова, ілюстрації, а також характер впливу на уявлення про гендерні відносини. З огляду на нестачу відповідних досліджень та недостатню розробленість інструментарію гендерного аналізу українських навчальних матеріалів із соціальної роботи розглянуті методики надаються до адаптації задля використання фахівцями цієї галузі.

Бібліографія

1. Дороніна, Т. О., Бузько, С. А. (2012). Шкільні підручники з української мови в аспекті гендерної збалансованості. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 7 (2), 275-284.
2. Кімел, М. С. (2003). Гендероване суспільство. Київ: Сфера.

3. Луценко, О. А. (2017). Студентська гендерна експертиза навчальних посібників як складова гендерної фахової підготовки і засіб впровадження гендерної рівності у навчальний процес ВНЗ: досвід НДЦГО СумДПУ ім. А.С.Макаренка. <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/docs/15.06.17/4.pdf>

4. Малахова, О. А. (2018). Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертів щодо здійснення антидискримінаційної експертизи електронних версій проектів підручників, поданих на конкурсний відбір проектів підручників для 5 та 10 класів закладів загальної середньої освіти. Київ: Без вид-ва.

5. Малахова, О. А., Марущенко, О. А., Дрожжина, Т. В., Коробкіна, Т. В. (2016). Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручників. У О.М.Топузова, Н.Б.Вяткіна (Ред.), Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Педагогічна думка, 48-56.

6. Міністерство освіти і науки України. (2018). МОН пояснює, для чого потрібна антидискримінаційна експертиза підручників. <http://www.kmu.gov.ua/ua/news/mon-royasnyuye-dlya-chogo-potribna-antidiskriminacijna-ekspertiza-pidruchnykiv>

7. Міністерство освіти і науки України. (2018). Наказ МОН від 31.10.2018 №1183 «Про затвердження Інструктивно-методичних матеріалів для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників». <http://imzo.gov.ua/2018/11/03/nakaz-mon-vid-31-10-2018-1183-zatverdzhennia-instruktyvno-metodychnykh-materialiv-dlia-provedennia-ekspertamy-ekspertyz-elektronnykh-versii-proektiv-pidruchnykiv>

8. Міністерство освіти і науки України. (2015). Про створення робочої групи з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти. <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0713729-15>

9. ООН. Руководство по учету гендерной специфики в устной и письменной речи. <http://www.un.org/ru/gender-inclusive-language/guidelines.shtml>

10. Плахотнік, О. (2017). Гендерована освіта: як навчальні заклади перетворюють дітей у дівчат і хлопців. У М.Маєрчик, О.Плахотнік, Г.Ярманова (Ред.), Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. Київ: Критика, 135-150.

11. Служба Віце-прем'єр-міністра України. (2018). Впроваджуючи Стратегію гендерної рівності в освіті, ми творимо майбутнє без сексизму і домашнього насилля, – Іванна Климпущ-Цинцадзе. <http://www.kmu.gov.ua/ua/news/vprovadzhuuyuchi-strategiyu-gendernoyi-rivnosti-v-osviti-mi-tvorimo-majbutnye-bez-seksizmu-i-domashnogo-nasillya-ivanna-klimpush-cincadze?print>
12. Топузов, О. М. (Ред.). (2016). Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи проектів підручників для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Педагогічна думка.
13. Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні. (2016). Впровадження гендерного підходу в систему вищої освіти України: досвід та кращі практики Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ 2012-2014 роки. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf>
14. ЮНЕСКО. (2002). Учет гендерных аспектов: учебное пособие по гендерной проблематике для руководящих работников образования, разработчиков учебных планов и материалов, а также специалистов средств информации. Париж: ЮНЕСКО.
15. ЮНЭЙДС. (2015). Руководство ЮНЭЙДС по терминологии. Женева: ЮНЭЙДС.
16. Ярошенко, А. А., Семигіна, Т. В. (2019). Феміністична соціальна робота як професійне інвестування в жіночу солідарність. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 1, 13-29.
17. Ярская-Смирнова, Е. (2004). Социальная работа: гендерный анализ учебной литературы. *Высшее образование в России*, 10, 127-142.
18. Ярская-Смирнова, Е. Р., Романов, П. В. (2006). Гендер и этничность в учебниках по социальной работе и социальной политике. *Социологические исследования*, 5, 117-126.
19. UNESCO. (2004). Gender-sensitivity: a training manual for sensitizing education managers, curriculum and material developers and media professionals to gender concerns. Paris: UNESCO.
20. UNESCO. (2009). Promoting gender equality through textbooks: a methodological guide. Paris: UNESCO.
21. World Economic Forum. (2018). The global gender gap report 2018. Geneva: World Economic Forum.

References

1. Doronina, T. O., & Buzko, S. A. (2012). Shkilni pidruchnyky z ukrainskoi movy v aspekti hendernoї zbalansovanosti. *Philological studies: the scientific publication of Kryvyi Rih state pedagogical university*, 7(2), 275-284. [in Ukrainian].

2. Kimmel, M. C. (2003). The gendered society. Kyiv: Sphere. [in Ukrainian].

3. Lutsenko, O. A. (2017). Studentska henderna ekspertyza navchalnykh posibnykiv yak skladova hendernoï fakhovoi pidhotovky i zasib vprovadzhennia hendernoï rivnosti u navchalnyi protses VNZ: dosvid NDTsHO SumDPU im. A.S. Makarenka. Retrieved from <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/docs/15.06.17/4.pdf> [in Ukrainian].

4. Malakhova, O. A. (Ed.). (2018). Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktyvno-metodychni materialy dlia ekspertiv shchodo zdiisnennia antydyskryminatsiinoï ekspertyzy elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv, podanykh na konkursnyi vidbir proektiv pidruchnykiv dlia 5 ta 10 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Kyiv: Bez vyd-va. [in Ukrainian].

5. Malakhova, O. A., Marushchenko, O.A., Drozhzhyna, T.V., & Korobkina, T.V. (2016). Teoretyko-metodolohichni zasady hendernoï ekspertyzy pidruchnykiv. In O.M. Topuzova, N.B. Viatkina (Eds.), Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktyvno-metodychni materialy dlia ekspertyzy elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv dlia uchniv 8 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Pedahohichna dumka, 48-56. [in Ukrainian].

6. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018). MON poiasniue, dlia choho potribna antydyskryminatsiina ekspertyza pidruchnykiv. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/ua/news/mon-poyasnyuye-dlya-chogo-potribna-antidiskriminacijna-ekspertiza-pidruchnykiv> [in Ukrainian].

7. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2018). Nakaz MON vid 31.10.2018 №1183 «Pro zatverdzhennia Instruktyvno-metodychnykh materialiv dlia provedennia ekspertamy ekspertyz elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv». Retrieved from <http://imzo.gov.ua/2018/11/03/nakaz-mon-vid-31-10-2018-1183-zatverdzhennia-instruktyvno-metodychnykh-materialiv-dlia-provedennia-ekspertamy-ekspertyz-elektronnykh-versi-proektiv-pidruchnykiv> [in Ukrainian].

8. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2015). Pro stvorennia robochoi hrupy z pytan polityky hendernoï rivnosti ta protydii dyskryminatsii u sferi osvity. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0713729-15> [in Ukrainian].

9. UN. Guidelines for gender-inclusive language in English. Retrieved from <http://www.un.org/ru/gender-inclusive-language/guidelines.shtml> [in Russian].

10. Plakhotnik, O. (2017). Henderovana osvita: yak navchalni zaklady peretvoriuiut ditei u divchat i khloptsiv. In M. Maiерchuk,

O. Plakhotnik, H. Yarmanova (Eds.), *Hender dlia medii: pidruchnyk iz hendernoï teorii dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostei*. Kyiv: Krytyka, 135-150 [in Ukrainian].

11. Service of the Deputy Prime Minister of Ukraine (2018). *Vprovadzhuiuchy Stratehiiu hendernoï rivnosti v osviti, my tvorymo maibutnie bez seksyzmu i domashnoho nasyllia*, – Ivanna Klympush-Tsintsadze. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/ua/news/vprovadzhuyuchi-strategiyu-gendernoyi-rivnosti-v-osviti-mi-tvorimo-majbutnye-bez-seksizmu-i-domashnogo-nasillya-ivanna-klimpush-cincadze?=print> [in Ukrainian].

12. Topuzov, O. M. (Ed.). (2016). *Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktyvno-metodychni materialy dlia ekspertyzy proektiv pidruchnykiv dlia 9 klasu zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv*. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

13. Friedrich Ebert Foundation in Ukraine (2016). *Vprovadzhennia hendernoho pidkhodu v systemu vyshchoi osvity Ukrainy: dosvid ta krashchi praktyky Vseukrainskoi merezhi oseredkiv hendernoï osvity VNZ 2012-2014 roky*. Retrieved from <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11251.pdf> [in Ukrainian].

14. UNESCO. (2002). *Uchet gendernykh aspektov: uchebnoe posobie po gendernoy problematike dlya rukovodyashchikh rabotnikov obrazovaniya, razrabotchikov uchebnykh planov i materialov, a takzhe spetsialistov sredstv informatsii*. Paris: UNESCO. [in Russian].

15. UNAIDS. (2015). *UNAIDS terminology guidelines*. Geneva: UNAIDS. [in Russian].

16. Yaroshenko, A. A, Semigina, T. V. (2019). *Feminist social work as professional investments in women's solidarity*. *Bulletin of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*, 1, 13-29. [in Ukrainian].

17. Yarskaya-Smirnova, E. (2004). *Sotsialnaya rabota: gendernyy analiz uchebnoy literatury*. *Higher education in Russia*, 10, 127-142. [in Russian].

18. Yarskaya-Smirnova, E.R., & Romanov, P.V. (2006). *Gender i etnichnost v uchebnikakh po sotsialnoy rabote i sotsialnoy politike*. *Sociological studies*, 5, 117-126. [in Russian].

19. UNESCO. (2004). *Gender-sensitivity: a training manual for sensitizing education managers, curriculum and material developers and media professionals to gender concerns*. Paris: UNESCO.

20. UNESCO. (2009). *Promoting gender equality through textbooks: a methodological guide*. Paris: UNESCO.

21. World Economic Forum. (2018). *The global gender gap report 2018*. Geneva: World Economic Forum.

Yaroshenko A. A., Semigina T. V. Identifying inequality: gender analysis of educational materials in social work. Available strategies for gender analysis of educational materials for use in social work are reviewed in the article. Currently there is a regulatory framework for introduction of gender-sensitive strategies in education, the training of experts is held and anti-discriminatory analysis of textbooks is carried out in Ukraine. Justifying the significance of review, the author notes that, despite the active implementation of the gender approach to content of education, there is a lack of studies devoted to consideration of gender stereotypes reproduction in textbooks and higher education programs in social work in our state. Social workers as the agents of social changes use the educational materials with content and messages which contain certain opinions regarding gender equality.

The critical framework of gender analysis of educational materials developed by Ukrainian and foreign researchers in related branches is taken into account in the article in order to identify the promotion and support of gender inequality expressly or implicitly. They include the manuals of the Ministry of Education and Science of Ukraine on compliance of textbooks with anti-discriminatory strategy, the guidelines of the UN entities on gender specifics consideration in written and oral communication, guidance paper for professional training of social pedagogical workers (prepared by O. Lutsenko, 2017), the studies of gender aspects of educational materials discourse on social policy and social work (by E. Yarskaya-Smirnova, 2004). Components of the analysis were systematized and summarized in the tables.

The author comes to the conclusion that despite the variety of approaches, the majority of experts use the methodology of qualitative and quantitative content analysis for identifying discriminatory messages in texts content and structure, language, illustrations and nature of the impact on the users' view on inter-gender relations. The author emphasizes that gender-blind educational materials may lead to intensification of the problems for persons from vulnerable groups. The scheme of the gender analysis of a manual for social workers is substantiated.

Key words: social work, educational materials, gender analysis, anti-discrimination expertise, gender expertise, gender stereotypes.

Отримано 27.03.2019